

ILIRSKA KRALJICA U COLERIDGEOVOJ DRAMI

Josip Torbarina

Samuel Taylor Coleridge (1772—1834), jedan od petorice velikih engleskih romantika (Wordsworth, Coleridge, Byron, Shelley, Keats), poznat je u engleskoj literaturi u prvom redu kao pjesnik, književni kritičar i filozof; ali najviše kao pjesnik. Biserima engleske poezije s pravom se smatraju njegova pjesma *Khubla Khan*, narativni spjev *Cristabel* i osobito »Pjesan o starom mornaru« (*The Rime of the Ancient Mariner*), tiskana na prvom mjestu u knjizi »Lirske balade« (*Lyrical Ballads*), koja sadrži pjesme Williama Wordswortha i Coleridgea, a kojom su njih dvojica godine 1798. inaugurirali romantički preporod u engleskoj književnosti.

No Coleridge je pisao i drame u stihovima; ali njegovi se pokušaji na tom polju danas manje cijene i rijetko se kad objavljuju među njegovim pjesničkim djelima. U ranoj mladosti, dok je još pristajao uz ideale francuske revolucije, napisao je, u suradnji sa svojim budućim pašancem, pjesnikom Robertom Southeyem (1774—1843), i objavio godine 1794. svoju prvu dramu, »historijsku tragediju« o padu Robespierrea (*The Fall of Robespierre*). Predmet je bio veoma aktualan, jer je Robespierre pogubljen 27. srpnja iste godine, a Coleridge je već 2. rujna, iz Bristola gdje su on i Southey upravo bili dovršili dramu, nosio u London gotov rukopis. Premda je *Pad Robespierrea* tiskan potkraj iste godine u Cambridgeu pod Coleridgeovim imenom, od tri čina drame on je napisao samo prvi, a Southey ostala dva.¹

Zatim je, nakon boravka u Njemačkoj (1798—1799), Coleridge objavio svoj djelomični prijevod velike Schillerove historijske trilogije o Wallensteinu. Izostavivši Schillerov kraći uvodni dio (*Wallensteins Lager*), Coleridge je svoj prijevod nazvao »*Wallenstein*, drama u dva dijela«, od kojih je prvi dio (zapravo Schillerov drugi) *The Piccolomini*, a drugi (Schillerov treći) *The Death of Wallenstein* (»Wallensteinova smrt«). Još prije ovoga prijevoda Coleridge je već godine 1797. napisao romantičnu tragediju *Osorio*, koja je, prerađena pod naslovom *Remorse* (»Grižnja savjesti«), prvi i posljednji put prikazana, bez velikog uspjeha, u londonskom kazalištu Drury Lane godine 1813. I, na kraju, u nizu njegovih dramskih pokušaja, nastala je godine 1817. drama *Zapolya*, koja je godinu dana kasnije prikazana u londonskom Surrey Theatreu.

Sudeći po naslovu, naš bi čitalac u prvi mah pomislio da je junak ove posljednje drame hrvatsko-ugarski kralj Ivan Zapoljski (1527—1540), ili, eventualno, njegov sin Ivan Žigmund Zapoljski (1540—1571), ili, da pođemo malo dalje u prošlost, možda knez i palatin Stjepan Zapoljski, koji je umro godine 1499, ili, konačno, Emerik Zapolja, koji je godine 1464. bio gubernator Bosne i dalmatinsko-hrvatsko-slavonski ban (»Gubernator Bosnae, ac Dalmatiae et Croatiae necnon Sclavoniae banus«). Ali ni govora o svemu tome. U Coleridgeovoj drami Zapolja je — žena, i to »ilirski kraljica«!

Budući da je Coleridgeova Zapolja ilirska kraljica, mogao bi tko pomisliti da se u njegovoj drami radi o kakvoj kraljici drevnih Ilira, o nekoj drugoj Teuti; ali ni to nije tako. Premda Coleridge svojoj drami ne određuje ni vrijeme ni mjesto, po nekim indicijama u samom tekstu radnja se drame s mnogo vjerojatnoće može postaviti u sredinu 16. stoljeća, dakle ipak u vrijeme Ivana Zapoljskog, i to negdje u sjevernije krajeve naše zemlje. Prije nego pokušam pokazati kako je Coleridge došao do imena Zapolja i što je za njega mogao značiti pojam »ilirski«, bit će dobro pogledati o čemu se u njegovoj drami zapravo radi.

Drama je podijeljena na dva dijela; no to je ipak propisna drama u pet činova, od kojih je prvi čin predigra ili preludij (*The Prelude*), a nosi naslov »Uzurpatorova sreća« (*The Usurper's Fortune*), dok ostala četiri čina, kojih se radnja zbiva dvadeset godina kasnije, tvore drugi dio, to jest »Nastavak, pod naslovom *Uzurpatorova kob*« (»*The Sequel*, entitled *The Usurper's Fate*«). U Preludiju umire stari ilirski kralj i ostavlja za sobom udovicu Zapolju koja s nejakim djetetom u naručju bježi u progonstvo pred uzurpatorom Emerikom, a on sada stupa na pri-

jestolje kao ilirski kralj (*Usurping King of Illyria*). Kraljici ostaju vjerni »ilirski poglavica« (*an Illyrian Chieftain*) Raab Kiuprili i njegov sin Kazimir, kao i vojskovođa (*a Military Commander*) »Chef Ragozzi«.

Treba zamisliti da je u vremenskom razmaku od dvadeset godina između prvog i drugog dijela drame, odnosno između Preludija i ostala četiri čina, nakon kraljičina bijega odmah buknuo građanski rat između njezinih sljedbenika i pristaša uzurpatora Emerika, koji je na kraju ostao pobjednik.

U drugom dijelu drame, koji ima i podnaslov »Kraj uzurpacije, ili Ona se vraća« (*Usurpation Ended, or, She Comes Again*), doznajemo da se kraljica Zapolja bila sklonila negdje u blizini Temišvara (danas Timișoara u Rumunjskoj, u Coleridgea Temeswar) gdje su se oko nje sakupljali osvjetnici i njezini »zakleti saveznici« (*sworn confederates*). Zanimljivo je da je Temišvar jedini geografski pojam koji se u drami spominje, i to četiri puta, isključivo u posljednjem činu, kao mjesto gdje su sakupljeni poglavice jednoglasno svrgnuli s vlasti tiranina Emerika (*With one voice the assembled chieftains have deposed the tyrant*) i odakle se mladi kraljević, kojega je majka kao malo dijete na rukama odnijela u prognostvo i za kojega sada prvi put doznajemo da se zove Andrija (*Andreas*), vraća kao pobjednik na prijestolje svojih otaca (*Now from Temeswar... he hastes hither*).

U ovom drugom dijelu drame pojavljuje se nekoliko dodatnih osoba (*Additional Characters*). Tu su na prvom mjestu stari gorštak Bathory (*Old Bathory, a Mountaineer*) i njegov tobožnji sin Bethlen, a zapravo mladi kraljević Andrija (*Bethlen Bathory, the young Prince Andreas, supposed Son of Old Bathory*), kojega je stari Bathory, da bi ga zaštitio od progonitelja i spasio mu život, odgojio kao svog sina i dao mu svoje ime. Tu su dalje Laska, upravitelj Kazimirovih imanja (*Steward to Casimir*) i njegova zaručnica Glicinija, sirota kći poglavice Ragozija (*Glycine, Orphan daughter of Chef Ragozzi*), koji je poginuo u građanskom ratu između dva dijela drame. Tu je sad i Kazimirova žena Sarlota (*Lady Sarlota, Wife of Lord Casimir*). Na kraju, tu su Lord Rudolph, Emerikov dvoranin, ali prijatelj kraljičine stranke (*a Courtier, but friend to the Queen's party*) i »nezaposleni« krvnik u službi uzurpatora Emerika (*Pe-stalutz, an Assassin in Emerick's employ*).

Čudnovata je ta Coleridgeova Ilirija u kojoj nekoliko osoba nosi mađarska imena! To potvrđuje pretpostavku da je mjesto radnje njegovoj drami ipak hrvatsko-ugarsko kraljevstvo u doba Ivana Zapolje i njegova

sina. »Ilirski kralj« i njegovi velikaši borave u sjajnim dvorima. Kraljevska palača ima u pročelju »veličanstvenu kolonadu« (*a magnificent colonnade*), a u začelju »pošumljen park« s visokim planinama u pozadini (*a wooded park, and mountains*). To je uopće gorovit kraj (*a mountainous country*) i šumovit (*a savage wood*) sa proplancima (*a glade in a wood*) i spiljama obraslim bršljanom (*a cavern overhung with ivy*). Kazimir, sin ilirskog poglavice Kiuprilija, stanuje u raskošnom dvorcu. Jedan se prizor drame (III, 1) zbiva u »svečanoj sali« (*a stately room*) toga dvorca, a drugi (III, 2) u sjajnoj ložnici, ukrašenoj tapiserijom (*a splendid bed-chamber, hung with tapestry*) u kojoj se sprema na počinak Kazimirova supruga »u elegantnoj noćnoj haljini« (*in an elegant night-dress*). Završni se prizor odigrava u »sjajnoj dvorani« tog istoga dvorca (*a splendid chamber in Casimir's Castle*). Coleridgeovi Iliri su hrabar narod koji se junački bori za svoju slobodu.

Što je Coleridgea zapravo potaklo da smjesti radnju svoje drame u neodređenu i pomalo maglovitu Iliriju? Ako ne ranije, on se vjerojatno zainteresirao za Hrvate kad je, dvadesetak godina prije nastanka njegove drame *Zapolya*, prevodio Schillerov ciklus o Wallensteinu. Tamo, u prvom dijelu trilogije (*Wallensteins Lager*), koji on nije preveo, premda ga je sigurno čitao, Hrvati figuriraju u popisu osoba, a pojedini Hrvati aktivno sudjeluju u tri od jedanaest prizora drame (u prvom, trećem i šestom). Osim toga, ne može biti sumnje da je Coleridge, koji je dobro poznavao njemačku književnost, a posebno Schillera, čitao i veliku Schillerovu Povijest tridesetogodišnjega rata (1618—1648) u tri debela toma (*Geschichte des Dreissigjährigen Krieges*, 1789—1791) u kojoj je mogao doznati više o Hrvatima, koji su u to vrijeme uistinu bili postali pojam.

Oni su u tom ratu sudjelovali »kao laki konjanici, obično nazivani arkebuziri, koji bi sa svojim malim, ali brzim konjima uvijek boj započeli i dovršili. U Wallensteinovoj vojsci vodio je Hrvate Juraž Zrinski (ban 1622—1626), otac braće Nikole i Petra«. Hrvati su se odlikovali »u svim znatnijim bojovima; štaviše, kaže se da je kod Lützena (16. novembra 1632) švedski kralj Gustav Adolf poginuo upravo od njihove ruke, dok je znamenitoj carskoj pobjedi kod Nördlingena (7. septembra 1634) mnogo pridonijela baš njihova hrabrost«. ² Da su Hrvati bili postali pojam u tom ratu svjedoči i to što su se tada »stanoviti odredi konjanika, bez obzira na etničku pripadnost, nazivali 'Hrvatima' jer su, kao laka konjica, bili naoružani na 'hrvatski' način«. ³ Očito se Hrvati u tom smislu spominju i u Schillerovoj drami *Wallensteinov logor*, jer su oni i u popisu

osoba i u prvom prizoru drame navedeni uz ulane, kopljanike na konju (*Kroaten, Ulanen*), to jest, riječ »Kroaten« spomenuta je više kao zvanje nego kao narodnost.

Ali Coleridge je jamačno znao nešto o hrvatskoj povijesti i nezavisno od sudjelovanja Hrvata u tridesetogodišnjem ratu. On je, kao što sam već spomenuo, svjesno postavio radnju svoje drame u sredinu 16. stoljeća, u dobra nereda koji su nastali nakon smrti hrvatsko-ugarskoga kralja Ivana Zapolje. To što je svojoj »ilirskoj kraljici« dao ime Zapolja ne mora biti nikakva zabuna. On je udovicu »ilirskoga kralja« koji umire na samom početku drame nazvao njegovim obiteljskim imenom, a tu se radi o udovici Ivana Zapolje koja se u povijesti zvala Izabela. U Coleridgeovoj drami ima pojedinosti koje daju naslutiti da je dosta znao o Ivanu Zapoljskom i o zbivanjima oko njegove vladavine i smrti. Neke podudarnosti između tih zbivanja i zapleta u Coleridgeovoj drami ne mogu biti puka slučajnost.

Poznato je da je Ivan Zapoljski umro noću od 18. na 19. srpnja godine 1540. ostavivši sina Ivana Žigmunda, koji se rodio malo dana prije toga. Na smrtnoj postelji Ivan je Zapolja prenio sva svoja kraljevska prava na malodobnoga sina, kojemu je postavio skrbnikom, uz ženu Izabelu, Hrvata Jurja Utišenića, rodom iz okolice Šibenika, velikovarađinskog biskupa, koji mu je uvijek bio nadasve vjeran i odan. Odmah po svečanom ukopu kralja Ivana, Juraž Utišenić je uspio da plemstvo, sabrano na Rakoškom polju, proglasi kraljem mladog Ivana Žigmunda, stavivši ga uz to pod tursku zaštitu. Kad je skoro poslije toga sultan Sulejman krenuo na četvrtu ugarsku vojnu (1541) i stigao u Budim, on »proglasi svu zemlju između Blatnog jezera i Tise pa do Budima do Save, to jest i današnju istočnu Slavoniju sa Srijemom, turskim pašalukom, dok je Zatisje i Erdelj predao mladom Ivanu Žigmundu u upravu«. Izabela je sada morala sa sinom i glavnim savjetnikom Jurjem Utišenićem ostaviti Budim i povući se u Erdelj, koji otada postane zasebnim političkim teritorijem. Tek pred samu smrt (1570) Ivan Žigmund odreče se kraljevskog naslova zadržavši samo onaj »vojvode erdeljskoga«. ⁴

Svi ti historijski događaji tvore okosnicu Coleridgeove drame. Već u Preludiju, između prvog i drugog prizora, umire ilirski kralj, koji u Coleridgea nema imena. Na samom početku drame, pred kraljevskom palačom, vojskovođa Ragozzi svečano dočekuje ilirskog poglavicu Raaba Kiuprilića, koji se vraća iz boja, i kao prvo pita: »Kako je kralju? Je li njegovo veličanstvo još na životu?«

*Tell me first,
How fares the king? His majesty still lives?*

Ragozzi odgovara da, koliko je njemu poznato, kralj još živi, ali da se prijatelji uzurpatora Emerika rugaju nadi da bi mogao dugo ostati na životu. U drugom prizoru kralj je već mrtav, a njegova udovica, koju Coleridge jednostavno zove Zapolja, izlazi iz začelja kraljevske palače i, kao što smo vidjeli, s malim sinom u naručju odlazi u progonstvo u smjeru Temišvara. Upravo se tako kraljica Izabela poslije Zapoljine smrti i nakon što je sultan Sulejman ušao u Budim, povukla s malim sinom Ivanom Žigmundom u Erdelj, a kasnije u Poljsku. Ulogu Jurja Utišenića, glavnog Izabelina savjetnika i skrbnika njezina sina, u Coleridgeovoj drami igra Raab Kiuprili. Četiri čina drugog dijela drame ispunjena su borbom i nastojanjem kraljičinih pristalica da vrate mladom kralju Andriji prijestolje njegovih predaka. Na samom kraju njihovi su napori okrunjeni uspjehom.

Teško bi bilo točno utvrditi odakle je Coleridge crpio svoje znanje o zbivanjima u našim krajevima oko sredine 16. stoljeća, ali sigurno je da mu je jedan od izvora, a možda i glavni, bila velika *Opća povijest Turaka* koju je godine 1603. u Londonu objavio Richard Knolles (1550?—1610).⁵ Ta je knjiga u svoje vrijeme imala golem uspjeh i doživjela je u roku od tridesetak godina pet izdanja. Englezi su iz nje dugo crpli znanje o stranim zemljama i o njihovoj povijesti. Iz nje su mogli mnogo naučiti i o povijesti naših naroda.

Veselin Kostić, koji se posebno bavio Knollesovom knjigom kao jednim od glavnih izvora za englesku dramu o bitki na Kosovu koju je napisao Thomas Goffe (1591—1629) pod naslovom *The Courageous Turk, or, Amurath the First* («Odvažni Turčin, ili, Murat I»), a u kojoj kao osobe nastupaju, uz glavnog junaka sultana Murata, i Miloš Obilić i knez Lazar i bugarski kralj Šišman, ispravno kaže: «Interesovanje za istoriju balkanskih naroda u stvari je proisticalo iz interesovanja za tursko carstvo, pa su i opisi događaja u Srbiji, Bosni, Hrvatskoj ili na jadranskom primorju uključivani u opšte istorije Turaka.»⁶

Od mnogih engleskih prikaza turske povijesti, »Nolsova je *Istorija*«, kaže Kostić, »u toj meri bila standardno delo u svojoj oblasti da se njen uticaj može ustanoviti u skoro svim prikazima i pomenima događaja iz istočnoevropske i turske istorije u književnosti i drugim engleskim izvo-

rima iz XVII veka« (O. c. 248). I dalje: »Opšta istorija Turaka je, osim toga, velika sinteza onoga što se u zapadnoj Evropi znalo o Turskoj. U tu široku sliku Nols je uneo i one događaje iz naše istorije koji su imali neposredne veze s njegovim predmetom. [...] Može se reći da je ono što su Englezi u XVII veku znali o istoriji naših naroda poticalo skoro isključivo iz monumentalne Nolsove knjige« (O. c. 249).

Ali to se, u nešto manjoj mjeri, može primijeniti i na vrijeme poslije 17. stoljeća. Knollesova je knjiga zadržala za Engleze svoju svježinu, svoju popularnost i aktualnost sve do romantičkog preporoda, to jest do Coleridgeovih dana. Byron je u Knollesu uživao i od njegove knjige imao koristi, Southey mu se divio (*Southey admired him*), a Coleridge ga je jamačno čitao. Kratko prije svoje smrti u Misolungiju, Byron je napisao: »Knjiga staroga Knollesa bila je jedna od prvih u kojoj sam kao dijete uživao; i mislim da je mnogo utjecala na moje kasnije želje da posjetim Levant, a možda je odgovorna i za orijentalnu atmosferu koju ljudi primjećuju u mojoj poeziji.«⁷ Kostić navodi da je Robert Southey »preporučivao Nolsa velikom engleskom pesniku Kolridžu« (o. c. 248). Kad se upoznamo s njegovom dramom o ilirskoj kraljici Zapolji, moramo zaključiti da je Coleridge dobro reagirao na preporuku svoga pašanca, pjesnika Southeya, i posegnuo za Knollesovom knjigom.

Usput napominjem da Knolles u svojoj monumentalnoj knjizi (preko 1500 folio stranica) detaljno i naširoko priča o zbivanjima oko smrti Ivana Zapolje i poslije nje. Za razliku od Coleridgea, on se kao povjesničar vjerno drži utvrđenih historijskih činjenica i glavnim junacima daje ispravna imena. Tako on zna da se Zapoljina udovica zvala Izabela, a Jurja Utišenića, kojemu posvećuje poseban dug odlomak, jednostavno zove »George« i dobro zna da je porijeklom »from Croatia«.

Ali Coleridge je imao prilike da iz prve ruke dozna nešto više o »Iliriji« i da s nekim »Ilirima« stupi u neposredan osobni dodir. Poznato je da on od 18. svibnja 1804. do 23. rujna 1805. godine boravio na Malti. Otkad su prije petnaestak godina iz rukopisa prvi put objavljene njegove *Bilježnice*,⁸ znamo da se on tamo živo zainteresirao za naše ljude i krajeve, za naše narodno pjesništvo i posebno za *Hasanaginicu*. Ranka Kuić prva je u nas upozorila na Coleridgeove *Notebooks* i pisala iscrpno o njegovu zanimanju za *Hasanaginicu*.⁹ U jednoj od svojih zabilježaka Coleridge je, listopada godine 1804. na Malti, ispisao iz Fortisova *Putovanja po Dalmaciji* četrnaest stihova *Hasanaginice* i to — što je osobito zanimljivo — na hrvatskom originalu, a ne u Fortisovu talijanskom pri-

jevodu, koji je tiskan sučelice! Uz taj tekst Coleridge je napisao i kratak komentar koji je neke vrste »metrička analiza« *Hasanaginice* (R. Kuić).

Budući da nije nimalo vjerojatno da je znao naš jezik, Coleridge je za taj posao trebao, i očito imao, nekog pomagača i savjetnika. Zasluga je opet Ranke Kuić što je plauzibilno utvrdila Coleridgeova informatora u osobi dubrovačkog pomorskoga kapetana Đorđa Turčinovića, koji se, zbog epidemije žute groznice koja je harala na Mediteranu, morao sa svojim brodom podvrgnuti karanteni na Malti, i to upravo u vrijeme kad je Coleridge tamo boravio i obavljao službenu funkciju »javnog sekretara za Maltu«. To je sve bilo nekih dvanaest godina prije nego je napisao svoju *Zapolju* i dokazuje da je već tada znao tko su »Morlaci« i drugi »Iliri« i da se za njih zanimao.

Posebno je poglavlje porijeklo imenâ osoba u Coleridgeovoj drami. On se svjesno i namjerno ne drži vjerno historijskih činjenica, i zato ni u pitanju vlastitih imena ne treba od njega očekivati velike dosljednosti. Glavno je da su imena romantična i da egzotično zvuče. Za gotovo sve osobe drame Coleridge kaže da su Iliri, ali nekoliko njih ima mađarska imena, neke poljska, a barem dvije — turska. Čini se da je Coleridge nasumce uzimao ta imena uglavnom iz zbivanja oko Ivana Zapolje i njegove smrti, ali te osobe u drami nemaju uvijek prave veze s historijskim osobama kojih imena nose ili na koje izdaleka podsjećaju. Da pogledamo te junake redom kako dolaze u popisu osoba.

U prvom dijelu drame, u Preludiju, ima ih svega pet. Na prvom je mjestu ilirski kralj, uzurpator Emerik. To je ime možda Coleridgeu sugerirao onaj već spomenuti stariji član obitelji Zapoljskih, Emerik Zapolja, koji je u 15. stoljeću bio gubernator Bosne i dalmatinsko-hrvatsko-slavonski ban. Drugo i treće mjesto u popisu osoba drame zauzimaju ilirski poglavica Raab Kiuprili i njegov sin Kazimir. Ovo je najneobičniji slučaj imenovanja. Kako se Coleridge sjetio da ilirskom poglavici dade tursko ime Kjuprili,⁴⁰ odnosno Čuprilić iz naše narodne pjesme?⁴¹ Čuprilići su bili turski državnici 17. i 18. stoljeća, porijeklom iz Albanije. Najpoznatiji članovi toga roda bili su Mehmed (veliki vezir 1656—1661), njegov sin Ahmed-paša (veliki vezir 1661—1676) i osobito Ahmedov brat, čuveni Mustafa (veliki vezir 1689—1691) koji je natrag osvojio Beograd (18. listopada 1690), malo kasnije izvoštio pobjedu kod Osijeka, a zatim poginuo u bitki kod Slankamena (19. kolovoza 1691). Najvjerojatnije je ovaj posljednji sugerirao Coleridgeu ime njegova »ilirskoga poglavice«. Ali odakle tom poglavici prve ime Raab? Kao »krsno« ime taj naziv ne

postoji. Valjda je Coleridge tako nazvao svoga Kiuprilija po utvrđenom gradu Raab, na istoimenom pritoku Dunava u Mađarskoj, koji je igrao značajnu ulogu u turskim ratovima. Još je čudnije to što je Kiuprili svoje sinu dao tipično poljsko ime Kazimir koje su nosila četiri poljska kralja. Lakše je shvatiti da kraljičin vojnički zapovjednik »Chef Ragozzi« nosi poznato, ali ovdje nešto iskvareno, mađarsko kneževsko ime Rákóczy. Mislim da je za »ilirsku kraljicu« Zapolju bez dvojbe već utvrđeno da je ona u prvom prizoru drame žena, a u svim ostalim udovica kralja Ivana Zapoljskog.

U drugom, mnogo dužem dijelu drame imamo još sedam novih osoba. Na čelu popisa je »gorštak«, stari Bathory, jamačno član stare plemićke porodice Báthori iz Erdelja. U drami on nema prvog imena, ali u Coleridgeovoj fantaziji on je možda bio ugarski palatin Stjepan Báthory koji je umro 1534. Znamo da su između dvorske stranke, kojoj je on stajao na čelu, i narodne s vođom Ivanom Zapoljskim, »bješnjele strastvene borbe« (F. Šišić, o. c. 239). Drugi je na popisu osoba Bethlen Bathory, tobožnji sin staroga Bathoryja, ali zapravo mladi kraljević Andrija. Zatim je na popisu Laska, upravitelj Kazimirovih imanja (*steward*). Ovdje možemo gotovo sa sigurnošću utvrditi porijeklo ovog neobičnog imena. Razumljivo je da i Kazimirov »dvorski« nosi poljsko ime. Izvor tog imena je Poljak Jerolim Laski koji je kao izaslanik kralja Ivana Zapolje potkraj godine 1527. putovao u Carigrad da traži tursku pomoć. Posljedica je njegova poslanstva bila da je sultan Sulejman u rujnu godine 1529. predao Budim s krunom sv. Stjepana kralju Ivanu.

Tu je još beznačajni »Lord Rudolf« na dvoru uzurpatora Emerika, ali potajno pristaša kraljičine stranke. Osim kraljice Zapolje u drami su još samo dvije žene s čudnovatim imenima: Kazimirova žena, »Lady Sarlota«, i siročić umrlog Ragozzija (*recte* Rákóczyja), a Laskina zaručnica, koju krase botaničko ime Glicinija. Na kraju tu je još i dokoni krvnik Pestalutz u službi uzurpatora. Na njegovo ime podsjeća jedino Coleridgeov stariji suvremenik, slavni pedagog i reformator školstva, Švicarac Johann Heinrich Pestalozzi (1746—1827), koji očito nije uživao Coleridgeove simpatije kad je (i ako je!), valjda u šali, njegovim imenom nazvao Emerikova »asasina«. Treba naglasiti da, unatoč tome što su tri imena u drami (Rákóczy, Bethlen, Báthori), čisto mađarska, Coleridge ni jednom ne upotrebljava ime »Ugarska« ili pridjev »mađarski«. Sve su osobe njegove drame Iliri i žive u Iliriji (ako nisu u progonstvu), a ime ilirsko neprestano se ponavlja. Općenito se može reći da sva imena, pa i ona

čudnovata i nedosljedno upotrebljena, postaju naravna ako pretpostavimo, kao što moramo, da je Coleridgeova drama u biti vilinska bajka.

Sam je autor u podnaslovu nazvao svoje djelo božićnom pričom (*A Christmas Tale*) po uzoru na Shakespeareovu »Zimsku priču« (*The Winter's Tale*), u koju se izravno ugledao. U kratkoj uvodnoj napomeni (*Advertisement*) tiskanom izdanju svoje drame Coleridge kaže: »Oblik ove dramske poeme skromno nasljeduje Shakespeareovu *Zimsku priču*, s tom razlikom što sam ja prvi dio nazvao Preludijem, a ne prvim činom, jer mi se to nekako činilo bliže praksi drevnih pisaca koji su nam za to ostavili jedan uzorak u Eshilovoj trilogiji: *Agamemnon*, *Orest* (zapravo *Žrtva na grobu* ili *Hoefore*. Op. J. T.) i *Eumenide*. Premda je ovdje riječ samo o obliku, ipak bi se moglo činiti manje smionim napisati dvije drame o dva različita perioda iste fabule negoli umetnuti razmak od dvadeset godina između prvog i drugoga čina. No to je puko pokoravanje običaju. Učinak u stvari uopće ne zavisi o *trajanju* vremenskog razmaka, nego o posve drugom načelu. Ima slučajeva kad bi razmak od dvadeset sati između dvaju činova imao gori učinak (to jest, učinio bi fantaziju manje sklonom da zauzme potreban stav) nego razmak od dvadeset godina u drugim slučajevima. Uostalom, bit ću veoma zadovoljan ako moji čitatelji prihvate, pročitaju i ocijene moju dramu kao božićnu priču.«

Premda se Coleridge ovdje skromno poziva na Shakespearea i na Eshila kao na svoje uzore, u zaključnoj rečenici svoga predgovora on je više nego skroman. Istina je ipak da je njegova *Zapolya* nepretenciozna vilinska priča namijenjena da se glumi o božićnim praznicima, kad su se po staroj tradiciji u Londonu prikazivale poznate »pantomime« (u kojima se i govorilo!), ekstravagantne burleske začinjene komičnim baletnim umecima i harlekinadama, kojima je kao podloga služila fabula kakve predajne ili folklorne priče ili basne (Doktor Faust, Robin Hood, kasnije Pepeljuga, Crvenkapica, Mačak u čizmama, itd.). Coleridgeova drama nije to, premda se prvi i jedini put, donekle prerađena, prikazivala u Londonu upravo o Božiću godine 1818.

Spomenuo sam da Coleridgeove drame uopće nisu danas u velikoj cijenjeni i da se po pravilu ne uključuju u njegova sveukupna pjesnička djela. Ali to nije uvijek bilo tako. Sredinom prošloga stoljeća njegov je sin Derwent (1800—1883) priredio za tisak u posebnoj knjizi sve drame svoga oca, osim početničke tragedije *Pad Robespierrea* od koje je i tako Coleridge napisao samo prvi čin.¹² U predgovoru svom izdanju Derwent Coleridge napose govori o svakoj pojedinoj drami, i tamo o *Zapolji* kaže

ovo: »Kao drama za prikazivanje povijest o Zapolji proglašena je 'krasnom ali neizvedivom' (*beautiful but impracticable*); toj kritici ne treba ništa dodati. Drama je s vremenom predstavljena čitaocu 'tek kao božićna priča'; i samo kao božićna priča ona se može s uživanjem čitati; ali ipak više radi pjesničke obradbe nego zbog zanimljivosti fabule. Kao poema odlikuje se prigušenom i ljupkom blagošću — nekom nježnom bojom koja podsjeća na ranu jesen. Po savršenstvu jezika i versifikacije drama se korisno može proučavati kao uzor.«

Ova se kritika i danas može uglavnom prihvatiti, premda je donekle obojena pijetetom i sinovljom ljubavlju Derwenta Coleridgea prema djelu svoga oca. U njoj se ispravno ističe poetičnost drame *Zapolya*. U vezi s tim treba spomenuti da, i kad se u sveukupnim pjesničkim djelima Coleridgea ne objavljuju njegove drame, uvijek se među njegovim pjesmama nalaze dvije pjesmice, dva lirski umetka iz drame *Zapolya*. Prvi je umetak »Pjesma« (*Song*) koju u prvom prizoru II čina pjeva Glicinija (*A sunny shaft did I behold*), a drugi je zborna »Lovačka pjesma« (*Hunting Song*) iz drugoga prizora IV čina (*Up, up! ye dames, and lasses gay!*). Po tim je pjesmama *Zapolya* poznata i onim Englezima koji dramu sigurno nisu čitali; jer su obje spomenute pjesme ušle u mnoge antologije engleske lirike, a prva se od njih može naći i u poznatoj zbirci *The Oxford Book of English Verse*.

Coleridge sam priznaje da je za svoju dramu uzeo neke elemente iz Shakespeareove *Zimske priče*, tako da je njegova *Zapolya*, što se zapleta tiče, neke vrste kontaminacija između epizoda iz hrvatsko-ugarske povijesti i pojedinosti uzetih iz Shakespeareove romaneskne drame. Glavni motiv, koji je Coleridge posudio od Shakespearea, priča je o starom gorštaku (*Old Mountaineer*) Bathoryju, koji u spilji obrasloj bršljanom skriva od neprijatelja i odgaja kao svog sina maloga kraljevića Andriju, dok se dvadesetih godina kasnije ne otkrije njegov identitet. Tu pojedinost Coleridge nije mogao naći u analima o hrvatsko-ugarskim vladarima; ali ju je zato našao u *Zimskoj priči*. Tamo sicilski kralj Leontes misli da ga kreposna žena Hermiona vara s njegovim prijateljem, češkim kraljem Polixenesom, i sumnja da je ovaj posljednji otac ženskoga djeteta koje je Hermiona upravo rodila. Leontes smjesta daje da se djevojčica izloži »na nekom udaljenom i pustom mjestu« i, nakon čudnih peripetija, dijete se nađe na onoj famoznoj morskoj obali kraljevine Bohemije. Tu ga otkrije bezimni Stari Pastir (*Old Shepherd*) i odgoji kao svoje, dok se, nakon vremenskog intervala od šesnaest godina po završetku trećeg čina,

u četvrtom ne objavi da je pastirica Perdita zapravo kći kralja Sicilije i njegove žene Hermione.

Ali Coleridge je iz jedne druge Shakespeareove drame, iz komedije *Twelfth Night* (doslovce »Dvanaesta noć«, tj. poslije Božića; ili »Na tri kralja«, odnosno »Bogojavljenjska noć«), kojoj se komediji radnja zbiva u Iliriji, vjerojatno dobio još jedan poticaj da napiše svoju »ilirsku« dramu. I, da zaključim: kao što već davno svi znamo za Shakespeareovu Iliriju i za njezina kneza Orsina, isto bi tako sada trebalo da znamo i za Coleridgeovu dramu o ilirskoj kraljici; imajući, dakako, uvijek na umu da Coleridge, iako velik pjesnik, ipak nije Shakespeare i da među njegovim pjesničkim djelima *Zapolja* nije jedno od njegovih velikih dostignuća, dok je *Dvanaesta noć* sigurno najbolja od Shakespeareovih deset komedija.

BILJEŠKE

¹ Jack Simmons, *Southey*. London, 1945. Str. 45.

² Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1962. Treće izdanje, priredio Dr Jaroslav Šidak. Str. 295—296.

³ J. Šidak, u bilješki uz gornji odlomak iz Šišićeva *Pregleda*.

⁴ Za cijeli ovaj pasus vidi F. Šišić, o. c., str. 275—279.

⁵ »General Historie of the Turkes from the beginning of that Nation to the rising of the Othoman Familie«.

⁶ Veselin Kostić, *Kulturne veze između jugoslovenskih zemalja i Engleske do 1700. godine*. SANU, Beograd, 1972. Str. 246.

⁷ C. N. Robinson i John Leyland u *The Cambridge History of English Literature*, 1932. Tom IV, str. 88—89.

⁸ S. T. Coleridge, *The Notebooks*, edited by Kathleen Coburn, II tom, London, 1962. Ovdje se nalazi aluzija na »Hasanaginicu«; prvi je tom objavljen već godine 1957.

⁹ Ranka Kuić, *Kolridž i »Hasanaginica«*. »Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor«, knj. XXXVI, sv. 1—2, 1970. Str. 79—95.

Ime se iz turskoga na različite načine transkribiralo: Köpröli, Köprüli, Koprülü, Köprili, Kiuperli i, najbliže Coleridgeu, Kuprili.

¹¹ Na primjer, Čuprić-vezir u pjesmi »Jovo čobanin i car«. »Srpske narodne pjesme iz neobjavljenih rukopisa Vuka Stef. Karadžića«. Knjiga prva, str. 233—236. SANU, Beograd, 1973.

¹² *The Dramatic Works of Samuel Taylor Coleridge*. Edited by Derwent Coleridge. London 1852. Vidi Predgovor, str. VI—VII.